

УДК 343.61.001.11

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ВБИВСТВА

Каранікола О. П.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна

У роботі досліджується поняття “вбивство” та аналізуються притаманні йому ознаки. Зазначається, що відповідно до чинного кримінального законодавства, ознаками вбивства є умисність, протиправність, наслідки у вигляді смерті іншої особи, на підставі чого вбивством визнається діяння, вчинене з умислом (прямим чи непрямим). Відповідальність за вбивство міститься у Кримінальному кодексі України. Це діяння може бути вчинене з моменту початку фізіологічних пологів до моменту біологічної смерті. Обґрунтовується позиція відносно недоцільності використання ознаки “протиправність” у визначенні аналізованого поняття на підставі того, що ознака “протиправність” є обов’язковою ознакою будь-якого злочину, виходячи з визначення цього поняття, що міститься у ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України. Дається авторське визначення поняття “вбивство”, на підставі якого під вбивством розуміється умисне позбавлення життя іншої людини.

Ключові слова: вбивство, життя, смерть, протиправність.

З’ясування поняття та визначення ознак є обов’язковим кроком у характеристиці будь-якого явища або поняття. Це дозволяє виділяти його особливості та відмежувати від суміжних. Крім того, виокремлення і вірне тлумачення ознак, що притаманні будь-якому явищу або поняттю, є необхідною умовою правильного його застосування та виключення помилок при кваліфікації діянь.

Необхідно зазначити, що дослідженню поняття “вбивство” вже приділялася увага у роботах багатьох вчених, серед яких можна визначити праці П. П. Андрушко, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. О. Глушкова, В. К. Грищука, М. Й. Коржанського, В. М. Куца, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, В. Т. Нора, В. В. Сташиса, Є. В. Фесенко, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко та ін.

Однак, незважаючи на існуючі дослідження, серед авторів немає єдності думок відносно визначення аналізованого поняття, виокремлення та характеристики ознак, що йому притаманні.

Мета цієї роботи – проаналізувати поняття “вбивство”, визначити і розтлумачити її ознаки.

До прийняття КК 2001 р. в українському законодавстві було відсутнє нормативне визначення поняття вбивства, тому науковці намагалися сформулювати його на теоретичному рівні.

Наприклад, в теорії радянського кримінального права існували, зокрема, наступні визначення. А. А. Жижиленко свого часу під вбивством розумів “позбавлення винним життя іншої людини” [1, с. 6], А. А. Піонтковський розглядав вбивство, як умисне або необережне позбавлення життя іншої людини [2, с. 8]. З позиції Г. О. Мендельсона, під вбивством розумілося умисне або необережне протиправне позбавлення життя іншої людини [3, с. 5] тощо. На думку М. Д. Шаргородського, під вбивством необхідно розуміти умисне неправомірне позбавлення життя іншої людини [4, с. 22]. В. О. Глушков визначав вбивство, як протиправне позбавлення життя

іншої особи, вчинене умисно або з необережності, коли безпосереднім основним об'єктом злочину є життя людини [5, с. 41 - 42].

На сучасному етапі автори, що проводять дослідження цієї теми, дають наступні визначення поняттю “вбивство”.

За Ю. В. Бауліним, вбивство необхідно розуміти як протиправне умисне позбавлення життя іншої особи, вчинене суб'єктом злочину за відсутності обставин, що виключають протиправність такого діяння [6, с. 19]. Окремі науковці пропонують під вбивством розуміти суспільно небезпечне протиправне діяння, вчинене особою, що підлягає кримінальній відповідальності, і полягає в умисному позбавленні життя іншої людини [7, с. 112 - 113]. В. К. Гришук визначає вбивство, як винне, протиправне заподіяння смерті іншій людині [8, с. 248]. За О. А. Чуваковим, під умисним вбивством необхідно розуміти умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині [9, с. 247]. Відповідно до чинного кримінального законодавства, а саме ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) під вбивством розуміється умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині [10].

На нашу думку, для визначення цього поняття необхідно виокремити та проаналізувати ознаки, що йому притаманні. Так, відповідно до вищевказаного та на підставі аналізу чинного кримінального законодавства, ознаками вбивства є:

- умисність, тобто наявність умислу на його вчинення;
- протиправність;
- наслідок у вигляді заподіяння смерті іншій людині.

Отже, першою ознакою вбивства є умисність. На наш погляд, беззаперечним є той факт, що при вчиненні найтяжчого злочину проти особи, вина винної особи повинна виявлятися виключно у формі умислу.

Розкриваючи це питання, не можна не зазначити ст. 119 КК України, що передбачає відповідальність за вбивство з необережності. Відносно зазначеної норми, ми цілком погоджуємося з думкою М. І. Хавронюка, який зазначає, що спричинення смерті у разі вчинення умисного діяння та у випадку необережності є двома різними, за правовим змістом, кримінально-правовими явищами. Для обох характерним є один вид суспільно небезпечного наслідку – смерті людини, але діяння, які призводять до нього, є істотно різними, що є визначальним для недопустимості позначення позбавлення життя з необережності терміном “вбивство” [11, с. 652].

Крім того, необхідно зауважити, що у кримінально-правовій літературі вже неодноразово наголошувалося на недоцільності або неточності законодавчого визначення норми, передбаченої ст. 119 КК України. На підставі зазначеного серед науковців існують різні думки відносно зміни редакції вказаної норми, а саме: заподіяння смерті через необережність [12, с. 73], заподіяння або спричинення смерті через необережність [13, с. 4], необережне заподіяння смерті [14, с. 75] тощо.

У зв'язку з тим, що дослідження законодавчого визначення норми, передбаченої ст. 119 КК України, не є безпосереднім предметом нашого дослідження, ми не будемо розвивати дискусію з цього питання, лише зазначимо, що погоджуємося з позицією відносно недосконалості визначення вказаної норми.

Наступною ознакою вбивства є протиправність. У загальному виді зазначена ознака, на підставі аналізу поняття “злочин” та ознак, що йому притаманні, виражається у передбаченні того чи іншого діяння в Особливій частині КК України, звідси діяння характеризується як злочинне. Виділення законом кримінальної протиправ-

ності як обов'язкової ознаки злочину є конкретним вираженням принципу законності в кримінальному праві: кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише особа, що вчинила таке суспільно небезпечне діяння, яке передбачено законом як злочин, вичерпний перелік яких міститься в Особливій частині КК України. У зв'язку з цим, уже сам факт наявності будь-якої норми в Особливій частині КК України, в тому числі норми, що передбачає відповідальність за вбивство, прямо вказує на протиправність цього діяння.

Досліджуючи це питання необхідно зауважити, що окремі автори зазначають, що акцентування у визначенні, передбаченому в ч. 1 ст. 115 КК, на протиправність заподіяння смерті іншій людині виділяє поняття вбивства зі звичайного поняття позбавлення життя. В цьому аспекті не будь-яке позбавлення життя є неправомірним і таким, що тягне кримінальну відповідальність. Зокрема, не вважається вбивством умисне заподіяння смерті іншій людині, вчинене за наявності деяких обставин, що виключають злочинність діяння [15, с. 21].

На нашу думку, з метою термінологічного розвантаження кримінального закону та недоцільності використання слова “протиправність” у визначенні вбивства, що дається законодавцем у ч. 1 ст. 115 КК України, враховуючи те, що будь-яке діяння, що міститься в Особливій частині КК України, характеризується такою ознакою як протиправність, є доцільним його виключення.

Наступною ознакою вбивства є наслідок у вигляді заподіяння смерті іншій людині. Вказівка в ч. 1 ст. 115 КК на заподіяння смерті іншій людині підкреслює, що заподіяння смерті самому собі (самогубство) не розглядається як злочин, і в разі невдалої спроби суїциду особа не несе за це відповідальності.

Тут також слід звернути увагу, що, на думку законодавця, вбивство – це заподіяння смерті. Але, в КК є цілий ряд статей, які встановлюють відповідальність за злочини, наслідком яких є смерть потерпілого (наприклад, ч. 2 ст. 286, ч. 3 ст. 314 КК України та ін.). Тому, на наш погляд, доцільним є зазначити про спрямованість на заподіяння зазначених наслідків.

Розглядаючи це питання необхідно зазначити, що смерть людини є кінцевим моментом її буття у реальній дійсності, кінцевим моментом її життя. Життя – це певний проміжок часу, протягом якого людина, як біологічна істота, існує у реальній дійсності. Необхідно зауважити, що у кримінально-правовій літературі серед авторів немає єдності думок відносно того, коли має місце початок життя, тобто коли життя особи потребує самостійної кримінально-правової охорони та коли має місце кінець життя, тобто коли особа вважається померлою.

Для розв'язання питання про початок людського життя у юридичному плані, у першу чергу, слід керуватися медичним аспектом. Згідно з Інструкцією “Про визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду”, затвердженою Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 лютого 1996 року, № 31, зареєстрованої Міністерством юстиції України від 5 квітня 1996 року, № 160/1185, живонародження – це повне вигнання або витягнення продукту зачаття з організму матері незалежно від тривалості вагітності, який після такого відокремлення дихає або виявляє інші ознаки життя, такі як: серцебиття, пульсація пуповини або відповідні рухи довільної мускулатури незалежно від того, перерізна пуповина, чи ні, чи відшарувалась плацента [16]. Кожен продукт такого народження вважається живонародженим. Звідси випливає, що в разі відсутності першого вдиху новонародженого він

може вважатися живим, тобто вже почалося його життя, за умови наявності інших ознак життя, а саме: серцебиття, пульсації пуповини тощо. Таким чином, у медичному аспекті питання про початок життя вирішується в альтернативному варіанті: початковим моментом людського життя є повне вигнання продукту зачаття з організму матері незалежно від тривалості вагітності, який після такого відокремлення дихає або виявляє інші ознаки життя, такі як: відповідні рухи довільної мускулатури незалежно від того, перерізана пуповина чи ні, чи відшарувалась плацента.

Розкриваючи це питання, необхідно зазначити, що серед науковців немає єдності думок відносно початку життя людини, серед яких можна виокремити: кримінально-правова охорона життя людини повинна починатися саме з початку фізіологічних пологів незалежно від того, чи з'явилася хоча б одна частина тіла дитини з утроби матері; з юридичної точки зору, початок життя людини датується народженням мозку, а більш точно – досягненням плоду повних двадцяти двох тижнів внутрішньоутробного розвитку; момент повного відділення плоду від утроби матері й першого вдиху новонародженого. Із цього моменту починається самостійний кисневий обмін в організмі новонародженого, тобто життя. У теорії кримінального права найпоширенішою позицією відносно життя людини є те, що початком життя вважається початок фізіологічних пологів. Така позиція, враховуючи й те, що вона підтверджена медичним критерієм, на наш погляд, є вірною.

Другою часовою межею життя людини є смерть. Як кінцевий результат життєдіяльності живої істоти смерть є невідворотним припиненням життєдіяльності організму, загибеллю особи як відокремленої живої системи.

З медичної точки зору смерть розглядається не як одиничний акт, а як певний процес, який має два етапи: клінічну смерть і біологічну. Клінічна смерть – це відворотний етап вмирання, який має місце впродовж 5-7 хвилин після припинення кровообігу і дихання. Протягом цього періоду ще зберігається робота нервових клітин головного мозку, після чого настає біологічна смерть, коли внаслідок кисневого голодування (гіпоксії) гинуть нервові клітини головного мозку і настає невідворотне припинення фізіологічних процесів у клітинах і тканинах, при якому заходи по оживленню організму залишаються безрезультатними. Розмежування клінічної і біологічної смерті має важливе практичне значення, оскільки в стані клінічної смерті особа є суб'єктом права, зокрема права на життя, по відношенню до якого медичні працівники несуть обов'язок по наданню медичної допомоги [17].

Відповідно до ст. 15 зазначеного закону людина визнається померлою з моменту констатації смерті її мозку, тобто повної і незворотної втрати всіх його функцій.

Отже, на підставі зазначеного можна дійти висновку, що кінцевим моментом життя визнається настання фізіологічної смерті, коли внаслідок повної зупинки серця і припинення постачання клітинам кисню, відбувається незворотний процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку.

У ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України прямо вказано на заподіяння смерті іншій людині.

З урахуванням того, що вбивство, за нашим переконанням, може бути вчинено лише з умисною формою вини, вказівка на спрямованість діяння при вбивстві на відповідний об'єкт, життя іншої людини з метою відмежування вбивства від інших злочинів із складною формою вини (коли відношення до наслідку – заподіяння сме-

рті людини або загибелі людей є необережним) вважається доцільним та обґрунтованим кроком законодавця.

Для підтвердження зазначеного, на нашу думку, доцільно зазначити наступне. Щодо визначення вбивства залежно від того, роль якого за видом об'єкту злочину (єдиного безпосереднього, основного безпосереднього чи додаткового безпосереднього – в залежності від того на що безпосереднє спрямоване злочинне посягання винної особи, тобто в залежності від спрямованості її умислу) грає життя іншої людини у відповідному посяганні, доцільно зазначити, що життя людини є однаково цінним як у тому випадку, коли воно є основним безпосереднім об'єктом певного злочину, так і в тому випадку, коли воно є додатковим безпосереднім об'єктом певного злочину. Тому вбивство має місце у будь-якому випадку умисного протиправного позбавлення життя іншої людини, яке є або єдиним безпосереднім об'єктом, або основним безпосереднім об'єктом, або додатковим безпосереднім об'єктом злочину. А використання у законодавчому визначенні поняття вбивства формулювання “заподіяння смерті іншій людині” є виправданим.

Таким чином, незалежно від того, яким об'єктом злочину є у посяганні життя іншої людини, умисне позбавлення життя іншої людини завжди є вбивством, навіть якщо воно є способом вчинення іншого злочину. У випадку, коли життя іншої людини не є єдиним або основним безпосереднім об'єктом злочину, її вбивство кваліфікується або за відповідною статтею Кримінального кодексу або за сукупністю злочинів.

На підставі вищевказаного, на нашу думку, з метою термінологічного розвантаження кримінального закону є доцільним виключення слова “протиправне” з визначення вбивства, що дається у ч. 1 ст. 115 КК України. Отже, ми вважаємо, що під вбивством необхідно розуміти умисне позбавлення життя іншої людини.

Список використаної літератури:

1. Жижиленко А. А. Преступления против личности / А. А. Жижиленко. – М., Л. : Госиздат., 1927. – 140 с.
2. Пионтковский А. А. Преступления против личности / А. А. Пионтковский. – М. : Юр. изд-во НКЮ СССР, 1938. – 136 с.
3. Мендельсон Г. А. Уголовная ответственность за убийство и телесные повреждения / Г. А. Мендельсон. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1962. – 40 с.
4. Шаргородский М. Д. Избранные работы по уголовному праву / М. Д. Шаргородский. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2003. – 434 с.
5. Глушков В. А. Ответственность за преступления в области здравоохранения / В. А. Глушков. – К. : Вища школа, 1987. – 199 с.
6. Баулін Ю. В. Протиправність як ознака вбивств / Ю. В. Баулін // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітня 2004 р. – К.– Х. : “Юрінком Інтер”, 2004. – С. 18 – 19.
7. Андреева Л. А. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность / Л. А. Андреева, П. Ю. Константинов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 210 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [3-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.
9. Уголовный кодекс Украины : Научно-практический комментарий / под ред. Е. Л. Стрельцова. – [Издание седьмое, переработанное и дополненное]. – Х. : ООО “Одиссей”, 2010. – 904 с.
10. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1329869296477451>.
11. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
12. Мамчур В. Проблема визначення поняття вбивства в кримінальному праві України / В. Мамчур // Право України. – 1999. – № 3. – С. 71 – 73.
13. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :

- 12.00.08 “кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Л. А. Остапенко. – К., 2003. – 17 с.
14. Дзюба В. Т. Деякі питання кримінальної відповідальності за вбивство за кримінальним законодавством України / В. Т. Дзюба // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітня 2004 р. – К.– Х. : “Юрінком Інтер”, 2004. – С. 72 – 78.
15. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. М. Мамчур. – Київ, 2002. – 207 с.
16. Інструкція “З визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості”, затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 179 від 29 березня 2006 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06>.
17. Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині” від 16 липня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D196>.

Каранікола Е.П. Понятіе и признаки убийства / Е. П. Каранікола // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 1. – С. 388-393.

В работе исследуется понятие “убийство” и анализируются присущие ему признаки. Указывается, что в соответствии с действующим уголовным законодательством, признаками убийства являются умысленность, противоправность, последствие в виде смерти другого человека, на основании чего убийством признается деяние, совершенное с умыслом (прямым или косвенным). Ответственность за убийство содержится в Уголовном кодексе Украины. Данное деяние может быть совершено с момента начала физиологических родов до момента биологической смерти. Обосновывается позиция относительно нецелесообразности использования признака “противоправность” в определении анализируемого понятия на основании того, что признак “противоправность” является признаком любого преступления, исходя из определения данного понятия, которое содержится в ч. 1 ст. 11 Уголовного кодекса Украины. Дается авторское определение понятию “убийство”, в соответствии с которым под убийством понимается умысленное лишение жизни другого человека.

Ключевые слова: убийство, жизнь, смерть, противоправность.

Karanikola L. Concept and signs of murder / L. Karanikola // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2013. – Vol. 26 (65). № 1. – P. 388-393.

In this work the concept “murder” is investigated and appropriate features are analyzed. Specified, that by the signs of murder, in accordance with a current criminal legislation, there are intention, illegality, consequence as death of other human, on the basis of what an act perfect confesses murder with intention (direct or indirect), responsibility for murder is contained in the Criminal code of Ukraine, this act can be accomplished from the moment of beginning of physiological childbirth to the article of biological death. The position is justified concerning inexpediency using of a sign “illegality” in definition of analyzed concept, on the basis of that sign “illegality” is the sign of any crime, coming from determination of this concept which is contained in p. 1 art. 11 the Criminal code of Ukraine. Author's definition of the concept “murder” is given in accordance with which under murder intentional privation of life of other human is understood.

Keywords: murder, life, death, illegality.